

klady i omezení, která proti nim byla vznesena. Autor si je vědom toho, že ani v případě, že by bylo navrženo propracovanější a bezkonfliktní řešení, než podle něj dosud nabízí Giddensova teorie strukturace, nedojde k úplnému opuštění obou protichůdných pozic (s. 133). Při vysvětlování sociálních jevů, na něž lze vždy nahlížet z mnoha perspektiv, bude podle něj vždy zvolena taková, která nabídne nejpřesvědčivější řešení. Proto má podle J. Šubrta smysl pokoušet se rozvíjet nové teoretické přístupy a on sám v knize přichází s ideou bádání založeného na koncepci „homo duplex“.

Jiří Šubrt v knize *Individualismus a holismus v sociologii* srozumitelně a čtivě představuje zvolené téma a sleduje jasnou a od počátku zřejmou linii výkladu. Přestože je Šubrtova kniha věnovaná problematice dichotomie individualismu a holismu, zájemcům o lepší orientaci v sociologickém myšlení a jeho směrech přináší – díky perspektivě zvoleného dilematu – přehledně strukturovaný souhrn všech hlavních současných myšlenkových směrů, což můžeme považovat za jeden z jejích hlavních přínosů pro čtenáře. Na rozdíl od jiných českých publikací, v nichž se výklad sociologických teorií drží buď historické linie a pojednává obvykle o klasicích či autoritách sociologie a (nebo) o sociologických směrech 20. století (např. J. Keller. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství [SLON] 2004; I. Mucha. *Sociologie: základní texty*. Pelhřimov: Vydavatelství 999 2004; M. Petrušek a kolektiv. *Dějiny sociologie*. Praha: Grada 2011), nebo se drží místního vymezení a pojednává o evropské či americké sociologii (např. J. Balon. *Sociologie v USA: historické kontextualizace*. Praha: Sociologické nakladatelství [SLON] 2011; H. Kubátová. *Sociologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2009), v Šubrtově publikaci má čtenář možnost orientovat se v teoretickém myšlení na základě podstaty diskutovaných směrů a lépe jim tak porozumět. Kniha může být také inspirací pro autory věnující se překonání daného

sociologického dilematu, neboť myšlenky, s kterými J. Šubrt přichází, jsou jistě hodny dalšího propracování. Poněkud zdoluhavě může na čtenáře působit úvodní kapitola, podávající výčet nejrůznějších definic a koncepcí týkajících se sociologické teorie, která se s ohledem na zbytek knihy jeví jako možná až příliš dlouhá. Čtenáři by se jí však rozhodně neměli nechat odradit.

Tereza Čepilová

Daniel Zamora, Michael C. Behrent
(eds.): *Foucault and Neoliberalism*
Cambridge, Polity Press 2016, 195 s.

V lednu tohoto roku dostala anglicky hovořící část akademického světa možnost seznámit se s provokativní knihou, která před rokem a půl vzbudila zájem ve francouzských „foucaultovských“ kruzích (původní francouzské vydání v roce 2014 nese název *Critiquer Foucault. Les années 1980 et la tentation néolibérale*). A není se co divit. Sám Daniel Zamora v rozhovoru pro server *Jacobin* (do češtiny byl rozhovor přeložen v kulturním čtrnáctidenníku A2 – „Můžeme kritizovat Foucaulta?“ A2 [online] 2015, 1/15, dostupné z: <http://www.advojka.cz/archiv/2015/1/muzeme-kritizovat-foucaulta>) připouští, že vyvolání debaty bylo jedním z cílů autorského kolektivu, a dodává, že se chtěl „... rozžehnat s příliš konsensuálním obrazem Foucaulta, který ho znázorňuje v naprosté opozici k neoliberalismu i na sklonku života“; a podobně pokračuje: „Myslím si, že tradiční interpretace jeho pozdního díla jsou chybné, případně se alespoň některým otázkám vyhýbají. Pro část radikální levice se stal svým způsobem nedotknutelnou postavou. Kritika jemu věnovaná je přinejmenším plachá.“ V knize je tak jedna z centrálních intelektuálních figur 20. století a ikona (nejen) současné „kulturní levice“ „pošpiněná“ postavením do nebezpečné blízkosti neoliberalního myšlení. Štřetnutí je to věru

až detektivně napínavé a vzrušující, byť na druhou stranu v mnohém ne příliš spravedlivé.

Hned v úvodu nás však Zamora znejistí. Otevřeně totiž přizná, že sborník nám vlastně nenabídne konečnou odpověď na otázku, zda se opravdu „pozdní Michel Foucault“ (pozdním obdobím se myslí druhá polovina sedmdesátých a začátek osmdesátých let, což zahrnuje knihy *Zrození biopolitiky*, části *Dějiny sexuality* a mnohé další novinové články a rozhovory) přiklonil k neoliberalismu (či jím byl jen sveden). Takováto otázka je podle editora příliš úzká a v posledku nezajímavá. Jako alternativu ovšem nabízí řadu dalších otázek a diskusí typu jak máme rozumět Foucaultově radikální pozici stran sociálního zabezpečení viděného jako kulminace „biomoci“, jak máme rozumět jeho silné podpoře „nových filozofů“ nebo jak máme interpretovat jeho víru v to, že neoliberální formy vládnutí budou méně disciplinační než všechny předchozí (s. 3)? Dále se sborník zaměřuje na širší kontext západních společností a jejich proměny v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století, stejně jako na levici v postrevoluční situaci, v níž se podle Zamory z mnohých Maoistů šedesátých let později stali konvertité k dogmatismu tržní ekonomiky (s. 4). Diskuse těchto otázek má probíhat skrze jejich ohledávání z různých úhlů pohledu. Ve sborníku se tak střetává kontextuální intelektuální historie (M. S. Christoffer-son, D. Zamora, M. C. Behrent, M. Dean, J. L. Amselle) a kritická sociální teorie (L. Wacquant, J. Rehmman).

I přes proklamovanou různost a nejednoznačnost odpovědí na položené otázky je však patrné, že autoři sdílejí rámec, v němž se odpovědi přece jen nalézt dají. Tento rámec se objevuje více či méně v každé z esejí. V následujících částech tak nebudu rozebírat jednotlivé texty, ale zaměřím se (s nutnou dávkou zjednodušení) na to, co mají společné, tedy jaký příběh nám ve svém souhrnu vyprávějí.

Začněme u interpretace proměny západních společností od konce druhé světové války do současnosti. Ekonomická krize, ropné šoky, konec zlatého standardu a rozpad brettonwoodského uspořádání na začátku sedmdesátých let ukončily období poválečného konsensu a prosperity, nazývané „zlatý věk“ (E. Hobsbawm. *Věk extrémů: krátké 20. století 1914–1991*. Praha: Argo 1998) nebo „třicet báječných let“ (Fourastié, s. 32). Poválečné období se vyznačovalo bezprecedentním ekonomickým růstem, vysokou zaměstnaností, dramatickým nárůstem životního standardu, demografickou expanzí, postupující evropskou integrací a státním plánováním. Sociální smír, zmenšování nerovností, a tedy i stabilita byly na intelektuální rovině kryty dominancí keynesiánského ekonomického paradigmatu a z něj vyplývající rozsáhlé státní regulace. Postupně však byla hegemonní ekonomická doktrína narušena stagflací, masovou nezaměstnaností a v krizovém momentě počátku sedmdesátých let i útokem doposud přehlížených liberálních ekonomů. Konec keynesiánské éry nastal definitivně ve chvíli, kdy byly teorie „kouzelníka z Cambridge“ představeny právě jako původce tehdejších krizových jevů. Posun dominantního ekonomického paradigmatu (spolu s jeho pozdějším politickým vyjádřením v osobách Margharet Thatcherové a Ronalda Reagana) byl doprovázen globalizací a zároveň liberalizací a deregulací trhů. Všechny tyto jevy za společného působení spustily „velkou transformaci“ a postupně vytvořily současný pozdní (neoliberální, finanční, globální) kapitalismus, který se dnes ocitá ve vleklé a mnohovrstevnaté krizi.

Tehdejší velkou transformaci doprovázela i zásadní proměna francouzského intelektuálního života vytyčená nástupem „nových filozofů“ (například André Glucksman, Bernard Henri-Levy a další). Noví filozofové přišli s radikální kritikou marxismu a revoluční politiky skrze její jednoznačné ztotožnění s totalitářstvím a gu-

lagy (v roce 1973 vychází Solženicynova kniha *Souostroví Gulag*). Zároveň i jakákoliv transformativní politika byla asociována s ohrožením demokracie, a proto se za jedinou bezpečnou politiku začala považovat obrana lidských práv (s. 6–7). Nástup ekonomického liberalismu tak šel ruku v ruce s nástupem ochrany lidských práv, což jsme ostatně mohli pozorovat s časovým posunem i v postkomunistickém kontextu na příkladu souběhu diskursů za Václavem Klausem a Václavem Havlem.

Přesně za těchto okolností působí pozdní Michel Foucault se svými posledními knihami, články, přednáškami, rozhovory a veřejnou podporou pro nové filozofy (především pro knihu *The Master Thinkers* od André Glucksmanna), za kterou si vysloužil ostrou kritiku svých přátel (např. Gilla Deleuze). Foucaultův „neoliberální moment“ (Behrent, s. 26) je zde podle autorů zřejmý. Viditelný je potom právě na překvapivé politické a mediální podpoře Glucksmanna. Překvapivé proto, že (jak upozorňuje Christofferson, s. 7) Glucksmann Foucaulta a jeho teorii moci systematicky dezinterpretoval a projektoval si do ní své antirevoluční politické postoje. Stejná věc se stala podle Deana (s. 88–93) i důležitému následovníkovi francouzského filozofa Francoisovi Ewaldovi, který si později velmi notoval s neoliberalem Garym Beckerem.

I přes tyto dezinterpretace a posuny je však podobnost v uvažování mezi pozdním Foucaultem, americkými neoliberaly a novými filozofy zarážející. Na vině je prý Foucaultův antietatismus vyplývající z anarchismu. Na jedné straně svým inherentně nedůvěřivým postojem vůči státu oponoval francouzské tradici etatismu, intervencí a regulací a na druhé straně autoritářské levici, tedy tradičním socialistům, jejichž strategií bylo ovládnutí státu skrze hierarchickou stranu s následnou vidinou proměny systému. Pro pozdního Foucaulta jsou ale všechny státy problematické, protože vládnou disciplínami a biomocí, kte-

ré v jeho očích neproblematicky přebírají i tradiční socialisté. Antietatismus, snaha oponovat autoritářské socialistické levici a útok na marxismus jakožto skrytě totalitářský, tak posunuly Foucaulta k podpoře „nových filozofů“ a zároveň v analýzách „gouvernementality“ blízko k neoliberalismu. Ve *Zrození biopolitiky* totiž francouzský filozof popisuje tento druh teorie a praxe jako novou formu „gouvernementality“, která se nepodobá ničemu předešlému, zejména v tom smyslu, že se podle něj již nesnaží ovládnout celé politické těleso a jednotlivce normalizovat a disciplinovat, ale sama sebe omezuje a tím dává prostor pro menšinovost, náhodu a nevyzpytatelnost subjektů, kterým vládne. V tomto kontextu tak není překvapivé Foucaultovo angažmá v tzv. druhé levici (a chvála tehdy vedoucí postavy Pierra Rosanvalona a jeho knihy *Pour une Nouvelle Culture Politique*) kultivující postrevoluční pojetí emancipace „teď a tady“, se zdůrazňováním autonomie, sebeorganizace a samosprávy, pohybování se na okrajích, v mezerách a únicích.

Pro autory sborníku je tato Foucaultova tendence silně problematická přinejmenším ve třech ohledech. Předně je vize emancipace spojená s druhou levicí velmi snadno inkorporovatelná do typu kapitalismu přicházejícího po revolučních šedesátých letech. Co víc, v některých ohledech se stala přímo motorem celého stroje, zatímco se současně rezignuje na snahu o změnu systému skrze ovládnutí státu a jeho symbolické moci. Tento argument dobře známe například z knihy Luca Boltanskiho a Eve Chiapello *The New Spirit of Capitalism* (New York, NY: Verso 2007), kde autorská dvojice přesvědčivě popsala, jak se původně radikálně antisystémová hesla revolučních šedesátých let promítla do manažerského slovníku a jakým způsobem postupně proměnila i vnitřní prostředí velkých firem. Podobnou kritiku jsme si mohli přečíst i v populárněji laděné knize Josepha Heatha a Adrewa Pottera *Kup si svou revoltu* (Praha: Rybka Publishers 2012),

v níž se nárok „kontrakultury“ na jinakost, alternativu a radikální odlišnost odhaluje jako distinktivní strategie, jež se stala vnitřním pohonem konzumní kultury a tím i celého systému. Konečně i z českého prostředí jsme zvyklí na tento druh polemiky. Jedná se o četné knihy Jana Kellera (srov. *Posvícení bezdomovců: úvod do sociologie domova*. Praha: Sociologické nakladatelství [SLON] 2013), v nichž autor v podobných souvislostech dlouhodobě a nemilosrdně kritizuje „postmodernu“, „postmoderní uvažování“ a „postmoderní sociologii“. (Za snahu o syntézu emancipačních snah pro české prostředí bychom mohli považovat například poslední knihu Pavla Barši s názvem *Cesty k emancipaci* [Praha: Academia 2015]), v níž jde o praktické překonání „revolty“ a „revoluce“ v konceptu občanského jednání.)

Za další je Foucaultem navržený výzkumný program „gouvernementality“ shledán nedostatečným pro analýzu a kritiku pozdního kapitalismu. Těžiště Foucaultova působení totiž bylo právě v období zlatého věku třiceti poválečných let a jeho analýza je až příliš spjatá s kritikou organizované industriální modernity (P. Wagner. *A Sociology of Modernity: Liberty and Discipline*. London: Routledge 1994) a jejích institucí v čele s kulminací biomoci v sociálním zabezpečení. V tomto světle se tak mohl nastupující a později triumfující neoliberalismus, přinášející jinou a potenciálně svobodnější formu „governmentality“, jevit jako možný spojenec pro obrodu levicové postrevoluční politiky. Z luxusního odstupu několika dekád však autoři sborníku vidí, že nic takového se nestalo, a považují „neoliberální governmentality“ za ještě daleko horší, v posledku více disciplinující a normalizující než sociální stát rozvinutý v poválečném období. Proto je potřeba tento naprostý omyl otevřeně přiznat a Foucaultovy koncepty aktualizovat. Děje se tak v esejích Mitchella Deana (s. 104–108) a Jana Rehmana (s. 151–154), v nichž autoři rekonstruují některé z bodů

Foucaultových analýz vládnutí pro současnost.

Třetím problémem je, že Foucaultův způsob analýzy vládnutí, moci a dominance odvrací pozornost od vykořisťování, despotismu kapitálu a ekonomických nerovností (Zamora, s. 67–69). Do středu bádání a kritiky se staví vyloučení a techniky vztahu k sobě samému, protože problémy sužující 19. století (chudoba, nerovnost, vykořisťování) se tehdy zdály již marginální. Centrum snah se přesouvá z usilování o spravedlivé přerozdělování k snahám o uznání partikulárních dříve vyloučených menšinových identit. Subjektivita, identita a vztah individua k sobě samému se stává hlavním politickým problémem, který je potřeba podle vyznění sborníku opustit a vrátit zpátky do centra sociální třídy, nerovnosti a vykořisťování.

Ze sborníku zřejmě sepjetí epistemologické a politické radikality není v ničem překvapivé. Autoři pokračují (byť se tomu místy brání) v tradici tzv. *french theory* (do níž se řadí i Foucault), která se odvažuje myslet vědecké analýzy a interpretace v úzkém sepětí s veřejným diskursem, politickými programy a vizemi (srov. N. Kauppi. *Radicalism in French Culture: A Sociology of French Theory in the 1960s*. Farnham, Surrey, England: Ashgate 2010). Autoři tak obracejí pozornost nejen do minulosti, aby kriticky zasadili Foucaulta a jeho pozdní úvahy do srozumitelného příběhu druhé poloviny 20. století, ale zároveň upírají zrak do budoucnosti, v níž by bylo nereflektované převzetí Foucaultových konceptů problematické. Kniha v tomto kontextu svým vyzněním působí jako snaha o účtování s postutopickým věkem nedůvěry k velkým vyprávěním, hegemoniím, utopiím a alternativám. Autorské angažmá při budování nové hegemonie je explicitně vyřčeno například v poslední větě eseje Jana Rehmana: „[Jedině tak] ... bude možné konfrontovat krizi hegemonního neoliberálního kapitalismu, rozbít přitažlivost neoliberálních ideologií a vybu-

dovat demokraticko-socialistickou kontra-hegemonii zdola.“ (s. 154)

Právě tady ale přesvědčivost výkladu drhne nejvíce. Není sborník k Foucaultovi příliš nespravedlivý? Nezneužívají autoři možnosti dějinného odstupu a nepoužívají svévolně francouzského filozofa podle toho, jak se jim to hodí pro účely návratu ke strategii „první levice,“ a neosobují si právo vynášet nepřiměřené soudy nad člověkem, který reagoval na aktuální situaci, v níž se nacházel? Některé pasáže totiž skutečně působí jako by byl Foucault unesen do známého výkladu proměn společností od druhé světové války. Je do něj zasažen někdy až příliš jednoznačně, což vyvolává dojem, že se sborník dopustil podobné chyby, jaká je vyčítána Glucksmannovi a Ewaldovi, tedy že si do francouzského filozofa a situace kolem něj autoři projektují své vlastní politické názory a interpretace, byť v tomto případě z druhé strany. S tím souvisí i to, že autoři spoléhají na čtenářovo intuitivní porozumění slovu „neoliberalismus“, fungující v knize spíše jako magická formule pro budování nového hnutí. Více než o Foucaultovi je v tomto čtení kniha spíše o kritice určitého způsobu uvažování, jemuž byli lidé jako Foucault v určité době blízko a různými způsoby mu pomohli na výsluní v naději, že jej získají pro svůj vlastní projekt. Na druhou stranu je však potřeba říci, že kniha končí shrnutím druhého z editorů, které už působí o poznání komplexněji a tím i spravedlivěji (Behrent, s. 176–185).

Kniha *Foucault and Neoliberalism* tak v úhrnu představuje provokativní a podnětné čtení, které ze zdánlivě marginálního problému dokáže vykresat v zásadě zajímavé mapování pozdního myšlení jednoho z velikánů evropské vědy a všech okolností, jež se toho týkají. Při zachování samozřejmého kritického odstupu bude kniha jistě inspirativním čtením pro všechny, koho tento populární autor zajímá.

Petr Kubala

Kirstin Drenkhahn, Manuela Dudeck, Frieder Düinkel: *Long-Term Imprisonment and Human Rights*

New York, Routledge 2014, 394 s.

Sílící mezinárodní akademická debata týkající se lidských práv ve vězeňských zařízeních se stává jedním z ústředních témat současného sociálněvědního výzkumu světa za vysokými zdmi s ostnatým drátem napříč celosvětovým spektrem. Příspěvkem do této debaty, který dle mého názoru zaslouží pozornost odborníků z řad nejen kriminologických, je publikace *Long-Term Imprisonment and Human Rights* autorského kolektivu pod editorským vedením Kirstin Drenkhahn (Freie Universität Berlin), Manuely Dudeck (University of Ulm) a Friedera Düinkela (University of Greifswald), ve které přední evropské výzkumníky obrací pozornost k tematice lidských práv ve vězeňském prostředí s důrazem kladeným na dlouhodobě (minimálně pětiletý trest odnětí svobody) odsouzené muže.

Jedná se o publikaci komparativního charakteru, ve které jsou prezentovány výsledky výzkumného projektu *Long-Term Imprisonment and the Issue of Human Rights in Member States of the European Union*, analyzujícího životní podmínky odsouzených ve vybraných zemích Evropské unie, konkrétně v Belgii, Dánsku, Finsku, Francii, Chorvatsku, Litvě, Německu, Polsku, Španělsku, Švédsku a Velké Británii. Autoři tak nabízí unikátní možnost vzájemně mezi sebou komparovat data z vybraných zemí a (do určité míry) komplexně analyzovat problematiku lidských práv dlouhodobě odsouzených v Evropě. Takový výzkumný projekt je v mnoha směrech výjimečný a představuje pro čtenáře užitečnou studnici dat o evropských vězeňských systémech.

Autoři si kladou za cíl odpovědět na otázky týkající se materiálních a sociálních životních podmínek dlouhodobě odsouzených v rámci jejich výkonu trestu odnětí